

คุณธรรมกับปัญหาการคอร์รัปชันในสังคมไทย

Virtue and Corruption Problems in Thai Society

จิตศรัณย์พร ปัญจวัฒนคุณ

Jitsarinpron Panjawattanakun

นักศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

Ph.D. Student, Department of Buddhism and Philosophy

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School Mahamakut Buddhist University

E-mail : rungchichi@gmail.com

บทคัดย่อ

คุณธรรมกับปัญหาการคอร์รัปชันในสังคมไทย เป็นการนำคุณธรรมเข้าไปแก้ปัญหาด้านการคอร์รัปชันด้วยการสร้างเป็นโมเดล คำว่า VIRTUE เป็นการนำนัยแห่งคุณธรรมที่แฝงอยู่ใน VIRTUE มาใช้ คือ V คือ valuable หมายถึง คุณค่าของความดีงาม I คือ integrity หมายถึง ความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง ครอบครัว และมนุษยชาติ R คือ Reverence หมายถึง การเคารพนับถือและการบูชา T คือ Temperance หมายถึง การควบคุมอารมณ์ U คือ Universality หมายถึง การเป็นคนใจกว้างและเคารพทุกๆ คน E คือ Endurance หมายถึง ความอดทน สรุปแล้ว VIRTUE เป็นการส่งเสริมการสร้างคุณธรรมในตัวเอง ทำให้จิตใจมีคุณภาพทางด้านความดีงาม ความถูกต้อง ความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่ดำรงชีวิตอยู่ในทางสายกลาง คุณธรรมเหล่านี้ทำให้ปัญหาการคอร์รัปชันหมดจากไปสังคมได้

คำสำคัญ : คุณธรรม, ปัญหาการคอร์รัปชัน, สังคมไทย

ABSTRACT

Virtue and corruption problems in Thai society Is the application of virtue to solve corruption problems in Thai society in creating a model. The word ‘Virtue’ is the implied meaning application of this word in term of morality. In other words, V stands for valuable; that is the value of virtue. I stands for integrity; that is the honesty to oneself, family and humankind. R stands for reverence; that is the respect and worship. T stands for temperance; that is the emotional control. U stands for universality; that is to be open-minded and respectful to others. E stands for endurance; that is the patience. In conclusion, VIRTUE is the promotion and creation of self-morality. It makes the mind be good in quality, justice, and honesty. People can follow the middle way. These virtues can eliminate the corruption problems in society.

Keywords: Virtue, Corruption Problems, Thai Society

1. บทนำ

ปัญหาคอร์รัปชันเป็นปัญหาใหญ่ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั่วโลก เกิดทั้งประเทศที่เจริญแล้วประเทศที่กำลังพัฒนา และประเทศด้อยพัฒนา นับวันปัญหานี้ก็ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในประเทศไทยการคอร์รัปชันมีมานานแล้ว และได้ฝังรากลึกยากต่อการแก้ไข พบได้ในทุกกลุ่มอาชีพในสังคมไทยโดยเฉพาะระบบข้าราชการไทยจะเด่นชัดมาก ถือได้ว่าปัญหาคอร์รัปชันในสังคมไทยเป็นมะเร็งร้ายในสังคมไทย ส่งผลกระทบให้ประชาชนขาดความศรัทธาในตัวบุคคลและระบบการทำงานของหน่วยงานต่างๆ และนำสู่สังคมที่ไม่มีเสถียรภาพและเต็มไปด้วยความขัดแย้งรุนแรง ด้วยความคุ้นเคยมานานทำให้คนไทยบางส่วนมองเป็นเรื่องปกติและยอมรับได้ยิ่งทำให้การแก้ปัญหานี้ยากยิ่งขึ้น

ปัญหาคอร์รัปชันมีสาเหตุมาจากความเห็นแก่ตัว ต้องการผลประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้อง เป็นการกระทำด้วยอำนาจกิเลส ส่งผลร้ายแรงต่อจิตใจคือ จิตใจต้องการวัตถุมากกว่าต้องการคุณธรรม การแก้ไขต้องแก้ที่จิตใจต้องมีคุณธรรม มีความขยันหมั่นเพียร และความซื่อสัตย์สุจริต ดังที่พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระองค์มีพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ณ สวนอัมพร เมื่อ 22 มิถุนายน 2522 ว่า “คุณสมบัติพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับทุกคนนั้น ที่สำคัญได้แก่ความรู้จักผิดชอบชั่วดี ความละเอียดรอบคอบ ความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำ ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ความไม่มั่งง่ายหยาบคาย กับอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญเป็นพิเศษ คือ ความขยันหมั่นเพียรด้านความซื่อสัตย์สุจริต” จากพระบรมราโชวาทนี้ทำให้ให้ทราบว่าพื้นฐานของคนดีจะต้องรู้จักว่าอะไรดีอะไรชั่ว และแสดงออกมาจากความคิดส่งผลให้เป็นการกระทำที่ถูกต้อง สิ่งเหล่านี้คือคุณธรรม

ดังนั้น วิธีที่จะแก้ไขปัญหาสังคมไทยได้จะต้องแก้ที่ที่มีการปลูกฝังคุณธรรม ลดคำวัตถุ ส่งเสริมคุณค่าทางจิตใจ สร้างรากฐานจิตใจด้วยการส่งเสริมคุณธรรม (VIRTUE)

2. คุณธรรม (VIRTUE)

คุณธรรม (VIRTUE) มีความหมายว่า ธรรมที่เป็นคุณ ความดีงาม สภาพที่เกื้อกูล เป็นลักษณะหรือคุณสมบัติทางบวกทางที่เป็นประโยชน์ฝ่ายเดียว ที่ถือกันว่าดีงามทางศีลธรรม เป็นรากฐานของความดีงาม ความสงบสุข สร้างแต่สันติภาพ สันติสุขเท่านั้น สิ่งที่ให้ผลในด้านบวกอย่างเดียวย่อมเป็นที่ต้องการของมนุษย์ทุกคน คุณธรรมเป็นลักษณะของปัจเจกบุคคลที่สามารถทำได้ด้วยตนเองเท่านั้นผู้อื่นจะแทนไม่ได้

คุณธรรมสามารถแยกออกเป็น 2 ความหมาย ได้แก่ 1. ความประพฤติดีงาม เพื่อประโยชน์แก่ตนและสังคม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลักศีลธรรมทางศาสนา ค่านิยมทางวัฒนธรรม ประเพณี หลักกฎหมาย จรรยาบรรณวิชาชีพ 2. การรู้จักไตร่ตรองว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ และอาจกล่าวได้ว่าคุณธรรม คือ จริยธรรมที่นำมาปฏิบัติจนเป็นนิสัย เช่น การเป็นคนซื่อสัตย์ เสียสละ และ มีความรับผิดชอบ คุณธรรมเป็นพฤติกรรมที่ดีงามแสดงออกมาจากความคิดที่ถูกต้อง

คุณธรรมมีหลัก 4 ประการ ประกอบด้วย 1. ความรอบคอบ คือ ความสามารถในการตัดสินใจระหว่างสิ่งที่ควรจะทำกับสิ่งที่ไม่ควรทำ เรียกอีกอย่างว่า ปัญญา 2. ความยุติธรรม คือ ความสามารถในการสร้างดุลยภาพระหว่างความต้องการของอัตตากับสิทธิและความต้องการของผู้อื่น 3. ความพอประมาณ คือ ความสามารถในการรู้ถึงความพอดีไม่เกินไป รู้จักควบคุมตนเอง 4. ความกล้าหาญ คือ ความอดทน ความเข้มแข็ง

หลักของคุณธรรมทั้ง 4 ข้อจะพบว่าเป็นสิ่งที่เหมาะกับการนำมาใช้แก้ปัญหาคอร์รัปชัน เพราะผู้ที่คอร์รัปชันจะขาดความรอบคอบคือขาดปัญญา ขาดความยุติธรรม ขาดความพอประมาณ และขาดความกล้าหาญคือความอดทน เข้มแข็ง หลักของคุณธรรมเป็นเรื่องของการคิดด้วยจิตใจที่เป็นกลาง ดังที่ พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระองค์มีพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2535 ว่า “หลักของคุณธรรม คือ การคิดด้วยจิตที่เป็นกลาง ก่อนจะทำอะไร จําเป็นต้องหยุดคิดเสียก่อน เพื่อรวบรวมสติให้ตั้งมั่น และให้จิตสว่างแจ่มใส ซึ่งเมื่อฝึกหัดจนคุ้นเคยชำนาญแล้ว จะกระทำได้อย่างคล่องแคล่ว ช่วยให้สามารถแสดงความรู้ ความคิด ในเรื่องต่างๆ ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย ได้ชัด ไม่ผิดทั้งหลักวิชาทั้งหลักคุณธรรม” คุณธรรมเป็นการคิดก่อนทำ และจะต้องมีสติควบคุมอยู่ตลอดเวลา

คุณธรรม VIRTUE มีวิธีการส่งเสริมการสร้างคุณธรรมในตัวเอง ให้เกิดความสมดุลในการดำรงชีวิตของตนเองและสังคม จึงควรทราบถึงคุณธรรมที่มีนัยแฝงได้ใน คำ VIRTUE มีดังนี้ V ในที่นี้คือ valuable หมายถึง มีค่า มีคุณค่า มีความหมาย มีราคา สำคัญ และมีประโยชน์มาก ซึ่ง valuable บ่งบอกว่าคุณธรรมมีค่าเกินค่าของวัตถุในโลกที่มนุษย์ยึดอยู่ I ในที่นี้คือ integrity หมายถึง ความมีศีลธรรมจรรยา ความซื่อสัตย์สุจริต ความสมบูรณ์ ความมั่นคง การรวมเป็นหนึ่ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การไม่แบ่งแยก และบูรณาภาพสังคม integrity ได้บ่งบอกคุณธรรมเป็นศีลธรรมจรรยา R ในที่นี้คือ Reverence หมายถึง การเคารพนับถือ การยำเกรง การนับถือ และการบูชา Reverence บ่งบอกคุณธรรมให้มนุษย์เคารพนับถือพ่อแม่ คนชรา ครูบาอาจารย์ และผู้มีพระคุณ T ในที่นี้คือ Temperance หมายถึง การควบคุมอารมณ์ การยับยั้งชั่งใจ การบังคับตนเอง ความละเว้นสิ่งมีนเมา ความพอควรและความอดทนอดกลั้น Temperance บ่งบอกคุณธรรมด้านการควบคุมอารมณ์ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก U ในที่นี้คือ Universality ความเป็นสากล การมีความรู้ กว้างขวาง การใจกว้าง การเป็นคนใจกว้างและเคารพทุกๆ คน ทุกๆ สิ่ง และวิถีของเอกภพ Universality บ่งบอกคุณธรรมด้านความเป็นสากล เป็นสิ่งที่เป็ธรรมชาติ E ในที่นี้คือ Endurance ความอดทน ความทนทาน ความยั่งยืน ความคงทน และขันติ Endurance บ่งบอกคุณธรรมในความอดทนในการทำงาน

3. ปัญหาคอร์รัปชัน

การคอร์รัปชัน หมายถึง โกง เปียดบัง ทจริต ฉ้อราษฎร์บังหลวง รับสินบน ผู้คอร์รัปชันเป็นเพราะคิดถึงแต่ประโยชน์ตนเองมากกว่าสิ่งใด ไม่สนใจว่าจะกระทบสังคมหรือประเทศชาติแค่ไหน อย่างไร เป็นการกระทำที่เห็นแก่ตัว การป้องกันและแก้ไขก็ไม่สามารถจัดปัญหาคอร์รัปชันให้หมดไปจากสังคมไทยได้ ตราบใดที่คนไทยยังมีการดำรงชีวิตอย่างฟุ้งเฟ้อ ฟูมเฟื่อย ใช้เงินมากกว่ารายได้ ขาดการดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง จึงทำให้เกิดการทุจริตเกิดขึ้นโดยเฉพาะยุคปัจจุบันปัญหานี้รุนแรงกว่าเดิมเพราะประชาชนเป็นพวกบริโภคนิยม พวกวัตถุนิยม เกิดการใช้เงินเกินรายได้ โดยนิยมหรือชื่นชมกับวัตถุนิยม เช่น ชื่นชมกับการใช้สิ่งของหรือสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย

การคอร์รัปชันเป็นปัญหาสำคัญของไทย ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันยังคงบ่อนทำลายประเทศ แม้ว่าภาครัฐจะมีนโยบายการปราบปรามและรณรงค์เพื่อป้องกันคอร์รัปชันอย่างต่อเนื่อง แต่ภาพลักษณ์การคอร์รัปชันโดยรวมของประเทศไทยยังไม่ดีขึ้น ในปี 2550-2553 อยู่ระหว่าง 3.2-3.5 คะแนน จาก 10 คะแนนเต็ม ต่ำกว่าประเทศเพื่อนบ้าน เช่น สิงคโปร์ และมาเลเซีย แต่สูงกว่าเวียดนาม ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย ส่งผลให้หลายภาคส่วนชุมนุม รวมกลุ่มต่อต้าน เรียกร้องและกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลหลายครั้ง ขณะเดียวกัน เมื่อมีการสำรวจทัศนคติของประชาชนไทยต่อปัญหาการทุจริต พบว่า ประชาชนบางกลุ่มยอมรับได้กับการทุจริตคอร์รัปชันหากทำให้ประเทศชาติรุ่งเรือง ประชาชนกินดีอยู่ดี จึงเป็นประเด็นที่น่าเป็นห่วงและเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาประเทศตามวิถึประชาธิปไตยและหลักธรรมาภิบาลอย่างยั่งยืน การคอร์รัปชันเกิดจากภาคประชาสังคมขาดความเข้มแข็ง ไม่สามารถควบคุมตรวจสอบภาครัฐและธุรกิจเอกชนได้ ตั้งแต่การทุจริตในระบอบราชการ การทุจริตทางการเมือง เช่น การซื้อขายเสียงไปจนถึงการทุจริตในองค์กรธุรกิจ เช่น การเข้มงวดในการทำบัญชี โดยเฉพาะการคอร์รัปชันในวงราชการเป็นการกระทำที่ผู้คน

สนใจและเป็นข่าวมาตลอด ทั้งทางการเมืองและการพาณิชย์มีมากมาย ทั้งประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศด้อยพัฒนาก็ประสบปัญหาเช่นกัน ยกต่อการแก้ไข สุพัตรา สุภาพ กล่าวถึงสาเหตุการคอร์รัปชันว่า

1. ค่านิยม สิ่งในกลุ่มสังคมหนึ่งๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ นายกองหรือเห็นว่าถูกต้อง เช่น ยกย่องเงิน ยกย่องตำแหน่ง ยกย่องวัตถุ และการรักพวกพ้อง

2. ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ เงินเดือนน้อย รายได้ไม่พอกับค่าใช้จ่าย มีหนี้สิน

3. สิ่งแวดล้อมกล่อมเกลา เพราะสิ่งแวดล้อมสั่งสอนหรือบังคับหรือมีอิทธิพลทำให้เป็นเช่นนั้น เช่น รับส่วนแบ่งกันทั้งแผนก

4. ความบกพร่องของผู้บังคับบัญชา ไม่ดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิด ไม่มีระบบตรวจสอบผลงาน และควบคุมงาน หรือผู้บังคับบัญชามีส่วนร่วมการคอร์รัปชันด้วย

5. กฎหมาย กฎหมายไทยมีส่วนช่วยให้เกิดการคอร์รัปชัน เพราะให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่มาก ให้อนุมัติ ไม่อนุมัติ หรือเก็บไว้พิจารณา เป็นการให้คุณและโทษต่อประชาชน

6. ประชาชนยินยอมพร้อมใจและความไม่เข้าใจของประชาชน เพื่อต้องการความรวดเร็ว

7. อิทธิพลของหญิง อาจจะเป็นภรรยา ภรรยาน้อย คู่รัก หรือคนรู้จัก ยอมเชื่อและทำตามตามที่หญิงเหล่านั้นต้องการ

8. ขาดมาตรการลงโทษการคอร์รัปชันอย่างเด็ดขาด สิ่งเหล่านี้เป็นการเกิดที่ตัวบุคคล

การแก้ปัญหาการคอร์รัปชันวิธีที่แก้ได้ผลที่สุดคือ การแก้ที่ต้นเหตุ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสว่า “เราจะทำให้คนดีทั้งหมดไม่ได้ สำคัญที่ว่า ทำอย่างไรอย่าให้คนไม่ดีเข้ามาบริหารบ้านเมือง ควรช่วยกันให้คนดีมีโอกาสบริหารบ้านเมือง” ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีคอร์รัปชันสูงอันดับต้นๆ การรวมศูนย์อำนาจเป็นต้นเหตุ การแก้ที่ปลายเหตุไม่ได้ผล ขณะนี้กลไกของรัฐมีสมรรถนะต่ำ มีคอร์รัปชันสูง ทำให้แก้ปัญหาต่างๆ ไม่ได้ เกิดความขัดแย้งและวิกฤต ต้องตั้งเป้าหมายว่าเราจะต้องมีกลไกของรัฐที่มีสมรรถนะสูง มีคอร์รัปชันต่ำ

ปัญหาการคอร์รัปชัน เป็นปัญหาที่แก้ยาก จะเห็นได้ว่าเกิดปัญหานี้มานานมาแล้ว อย่างเช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเลิกทาสได้ แต่สมัยนั้นการคอร์รัปชันมีมากยังแก้ไขไม่ได้ ดังที่ ด.จ.อ. ฮอลล์ กล่าวว่า การฉ้อราษฎร์บังหลวงและการยกยอกที่ปรากฏทั่วไปในหมู่ข้าราชการทำให้สยามได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีการปกครองเลวที่สุดประเทศหนึ่ง การจัดการการเงินของประเทศให้เป็นระเบียบเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วนที่สุด ปัญหาไม่เพียงแต่จะต้องหาทางนำเงินซึ่งข้าราชการยกยอกโดยการรีดนาทาเร้นราษฎรกลับเข้าสู่พระคลังเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวกับการควบคุมค่าใช้จ่าย การกำหนดระบบตรวจสอบบัญชีอันเหมาะสม ตลอดจนการจัดการเกี่ยวกับศุลกากรและสรรพากรด้วย รัฐบาลสยามไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้มานานแล้ว

สิ่งที่ป็นสาเหตุให้เกิดการคอร์รัปชันมีมากมาย พิษณุณัฐา พรหมศิลป์ และคณะ ได้กล่าวถึงปัจจัยการเกิดปัญหาการคอร์รัปชัน ในวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 ว่า การปัญหาของการเกิดคอร์รัปชันเกิดขึ้นจากปัจจัยหลักๆ อยู่ 3 ประการ คือ

1. ทศนคติของคนไทยกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่มีต่อการคอร์รัปชันนั้น มีลักษณะเฉพาะของ ตัวเอง สำหรับกลุ่มข้าราชการ ทหารและตำรวจนั้น พบว่าประเพณีนิยมปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่สมัย ดั้งเดิม ยังคงมีอิทธิพลต่อความคิดและการให้ความหมายของคำว่าคอร์รัปชันอยู่ค่อนข้างมาก ฉะนั้นพฤติกรรมการปฏิบัติของข้าราชการที่ไม่สอดคล้องกับแนวความคิดของการเป็น “บุคคล สาธารณะ” หรือ “ข้าราชการสมัยใหม่” จึงปรากฏให้เห็นอยู่โดยทั่วไป การฉ้อราษฎร์บังหลวง ของข้าราชการด้วยความไม่รู้ หรือด้วยความบริสุทธิ์ใจจึงยังคงดำรงอยู่ค่อนข้างมาก

2. ระบบราชการ มากกว่าอยู่ที่ตัวข้าราชการในฐานะปัจเจกบุคคล ฉะนั้นการแก้ไข ปัญหาจะต้องวาง น้ำหนักไปที่การแก้ไขปัญหาคอมคิด ความเชื่อของตัวระบบ ความไม่มี ประสิทธิภาพของตัวระบบ ควบคู่ไป กับการแก้ไขปัญหของตัวข้าราชการในฐานะปัจเจกบุคคล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของรายได้ สวัสดิการ จริยธรรมใน การทำงาน ความคาดหวังและโอกาสในชีวิต ของตัวข้าราชการในระยะยาว ฯลฯ

3. ประสิทธิภาพของตัวระบบราชการ หรือการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นสาเหตุที่ สำคัญที่สุดประการ หนึ่งของการเกิดการคอร์รัปชันในวงราชการ อันนำไปสู่การสูญเสียเงินรายได้ ของรัฐบาลการใช้จ่ายเงินของ รัฐบาลอย่างไม่มีประสิทธิภาพ มีความล้าหลังในการให้บริการของ ข้าราชการแก่ผู้ที่มาติดต่อ ประชาชนผู้เสีย ภาษีไม่ได้รับบริการที่มีคุณภาพ นักธุรกิจต้องใช้จ่าย เงินในการติดต่อกับหน่วยราชการมากขึ้น และธุรกิจต้องมี ทุนในการประกอบกิจการสูงขึ้น ใน การแก้ไขปัญห ้อธราชกร์บังหลวง จึงมีคำกล่าวว่า หัวกระดิก หางจึงส่าย หากรัฐมนตรีเป็นผู้ ซื่อตรงสุจริต ไม่หาผลประโยชน์เข้าสู่ตนเอง พรรคพวกและพรรคการเมืองของตนเองแล้ว การ แก้ปัญห ้อธราชกร์บังหลวงในระบบราชการจึงจะพอมีทางเห็นผลได้ แต่ถ้ารัฐมนตรีเป็นผู้ ทุจริตเสียเอง แล้ว ย่อมเป็นการยากที่จะแก้ปัญห หากมีการตรวจสอบฟ้องร้องกันขึ้นจน ปรากฏแก่สาธารณะ ผู้รับผิดชอบ ก็เป็นข้าราชการระดับต่างๆ ที่เป็นแพะ จะเอาผิดผู้อยู่ระดับสูง ได้เพียงใดก็อยู่ที่อำนาจและอิทธิพล ในกรณีนั้นๆ ย่อมเป็นการยากที่จะสอบสวนหาหลักฐาน เอาผิดไปถึงนักการเมือง สภาพการ ้อธราชกร์บังหลวงและการเอา พรรคพวกเข้าสวมตำแหน่ง ต่างๆ จึงสวมกันเข้าต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ของความเลวร้าย

สาเหตุดังกล่าวข้างต้นเป็นสาเหตุที่กระตุ้นจากสภาพแวดล้อมเป็นสาเหตุภายนอก เมื่อมองให้ลึกจะพบ สาเหตุที่แท้จริงของการคอร์รัปชัน เพราะการคอร์รัปชันเกิดได้จากความเห็นแก่ตัว เพราะยึดถึงความที่เรามีเรา อยู่ เราต้องสบาย ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง ก็จะต้องหาทุกอย่างเข้ามาที่ตนเองไม่ว่าจะเป็นการได้มา ซึ่งผิดศีลผิดธรรม มากไปด้วยความต้องการที่จะขโมย ที่จะยกยอก ที่จะยึดเป็นทรัพย์สินสมบัติแย่งชิงจากผู้อื่น หรือปฏิเสธถ้าตนไม่ได้ผลประโยชน์ สิ่งเหล่านี้เป็นความเห็นแก่ตัวของพวกคอร์รัปชัน

สาเหตุหลักเกิดจากการเห็นแก่ตัว เป็นการยากในการแก้ไขแม้ว่าจะต้องมีการร่างกฎหมายให้ชัดเจน เต็ดขาด ตั้งเงินเดือนให้สูงขึ้น มีการตรวจสอบที่จริงจัง กระจายอำนาจแล้วก็ตาม ถ้าผู้มีอำนาจ ผู้มีโอกาสน ในการคอร์รัปชันเป็นผู้ขาดคุณธรรม เขาเหล่านั้นย่อมกระทำอีกเรื่อยๆ เมื่อมีการทุจริตและการใช้อำนาจในทางที่ ผิดเกิดขึ้นความแตกแยกในสังคมย่อมเกิดขึ้น เกิดความไม่ไว้วางใจกันมีความสงสัยต่อกัน เกิดความเบื่อหน่าย ในระบบการปกครอง การบริหารจัดการ เป็นบ่อเกิดความตึงเครียดและความขัดแย้งทางในสังคม เกิดเป็นโทษ ในด้านต่างๆ

4. โทษของการคอร์รัปชัน

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการคอร์รัปชัน สำหรับ รศ.ดร. สังคีต ฯ (ibid, หน้า 46 – 61) ได้สรุปไว้ดังนี้ แม็คมัลแลน (Mcmullan) มองว่า การคอร์รัปชันมีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และยังส่งผลถึง เสถียรภาพทางการเมืองของประเทศ 8 ประการ คือ

1. เกิดความไม่ยุติธรรม
2. ทำให้เกิดความไม่มีประสิทธิภาพของหน่วย
3. ประชาชนขาดความไว้วางใจรัฐบาล
4. เกิดความสูญเสียเปล่าในทรัพยากรของประเทศ
5. ขาดการสนใจในการลงทุนจากภาคเอกชนต่างประเทศ
6. ขาดเสถียรภาพทางการเมือง เนื่องจากปัญหาเงินสินบน
7. ความไม่ประสิทธิภาพของมาตรการควบคุมคอร์รัปชัน
8. ข้อจำกัดจากการนำนโยบายไปใช้เนื่องจากการทุจริตของข้าราชการ

โทษที่เกิดขึ้นถือได้ว่าเป็นภัยคุกคามประชาชน ทางออกที่ดีที่สุดคือการนำคุณธรรมมาช่วยขัดเกลาจิตใจ เมื่อจิตใจมีคุณธรรมการแสดงออกทางพฤติกรรมต่างๆ ก็ย่อมดีตามไปด้วย ผลที่ได้รับย่อมพบความสุขทั้งบุคคล สังคม ประเทศชาติและโลก

5. วิเคราะห์คุณธรรม (VIRTUE) กับปัญหาคอร์รัปชันในสังคมไทย

จากปัญหาคอร์รัปชันเป็นปัญหามาจากจิตใจที่ขาดคุณธรรมจึงต้องเติมเต็มคุณธรรมให้กับจิตใจที่ขาดทำบกพร่อง จึงนำคำ VIRTUE ที่ประกอบด้วยอักษร (V-I-R-T-U-E) ที่แฝงด้วยความลึกลับแห่งคุณธรรม มีดังนี้

V ในที่นี้คือ valuable หมายถึง มีค่า มีคุณค่า มีความหมาย มีราคา สำคัญ และมีประโยชน์มาก ซึ่ง valuable บ่งบอกว่าคุณธรรมมีค่าเกินค่าของวัตถุในโลกที่มนุษย์ยึดอยู่ คุณค่าที่ถูกต้องแท้จริง คือ คุณค่าของความดีงาม ซึ่งความดีเหล่านี้มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในยุคนี คำว่า ประโยชน์ใน valuable ก็ควรเป็นประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่น การเห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่นเป็นการบำเพ็ญประโยชน์กับมนุษยชาติอย่างไม่เห็นแก่ตัว รู้ถึงคุณค่าในทางประหยัด การอดออมถนอมใช้ทรัพย์สิน สิ่งของให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ผู้ที่มีความประหยัด คือ ผู้ที่ดำเนินชีวิตเรียบง่าย รู้จักฐานะการเงินของตน คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของอย่างคุ้มค่า รู้จักทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของตนเองอยู่เสมอ การกระทำเช่นนี้จะทำให้ไม่คิดคอร์รัปชัน

I ในที่นี้คือ integrity หมายถึง ความมีศีลธรรมจรรยา ความซื่อสัตย์สุจริต ความสมบูรณ์ ความมั่นคง การรวมเป็นหนึ่ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การไม่แบ่งแยก และบูรณาภาพสังคม integrity ได้บ่งบอกคุณธรรมเป็นศีลธรรมจรรยา ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่นในการทำงานในการดำรงชีพ สร้างความมั่นคงให้เกิดความสมบูรณ์ สร้างความดีงาม การที่มนุษย์มีสำนึกเกี่ยวกับความถูกต้องจะทำให้หาทิศทาง การดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาด สร้างความสามัคคีให้เกิดรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แบ่งแยกพวกพ้อง ไม่แยกตนเองออกจากสังคม มีการพัฒนาการหน้าที่ของตนเองอย่างรอบคอบ เพื่อมุ่งหมายสร้างเอกภาพให้เกิดขึ้นแก่ภาพรวมมากกว่าการสร้าง ความขัดแย้ง integrity เป็นความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อเพื่อน ต่อมนุษยชาติและหลักการ เป็นผู้ประพฤติตรง ไม่เอินเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความจริงใจ ปลอดจากความรู้สึก ลำเอียงหรืออคติ ผู้ที่มีความซื่อสัตย์ คือ ผู้ที่มีความประพฤติตรง ทั้งต่อหน้าที่ ต่อวิชาชีพ ตรงต่อเวลา ไม่ใช่เล่ห์กล คดโกง ทั้งทางตรงและทางอ้อม รับรู้หน้าที่ของตนเองและปฏิบัติอย่างเต็มที่ถูกต้อง

R ในที่นี้คือ Reverence หมายถึง การเคารพนับถือ การยำเกรง การนับถือ และการบูชา Reverence บ่งบอกคุณธรรมให้มนุษย์เคารพนับถือพ่อแม่ คนชรา ครูบาอาจารย์ ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา ประชาชนทั่วไป และผู้มีพระคุณต่อเรา พร้อมทั้งเคารพต่อโลก ต่อทรัพยากรของโลก อย่าเห็นแก่ตัว อย่าทำเพื่อตนเอง อย่าลดความกตัญญูทเวทิลง การที่ให้ความเคารพต่อทุกคนจะทำให้จิตใจละเอียดอ่อนจะมองทุกคนเป็นเสมือนญาติสนิท การช่วยเหลือก็จะมีลักษณะจริงใจ ยุติธรรมความจริงใจที่ไม่เห็นแก่เพียงตัวเองหรือเรื่องของตัวเอง แต่เห็นอกเห็นใจ เห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทร เอาใจใส่ ให้ความสนใจในความ ต้องการ ความจำเป็น ความทุกข์สุขของผู้อื่น และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ผู้ที่มีน้ำใจ คือ ผู้ให้และผู้อาสาช่วยเหลือสังคม รู้จักแบ่งปัน เสียสละความสุขส่วนตน เพื่อทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เข้าใจ เห็นใจ ผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสาช่วยเหลือสังคมด้วยแรงกาย สติปัญญา ลงมือปฏิบัติการ เพื่อบรรเทาปัญหา หรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน

T ในที่นี้คือ Temperance หมายถึง การควบคุมอารมณ์ การยับยั้งชั่งใจ การบังคับตนเอง ความละเว้น สิ่งมีนเมา ความพอควรและความอดทนอดกลั้น Temperance บ่งบอกคุณธรรมด้านการควบคุมอารมณ์ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก อารมณ์เป็นด่านแรกของการเกิดปัญหา ถ้าพบสิ่งที่ไม่ถูกใจตนเองแล้วควบคุมอารมณ์ไม่ได้ มนุษย์จะแสดงพฤติกรรมในทางลบทันที และนั่นคือสัญญาณแห่งการแตกร้าง สัญญาณการเกิดปัญหา

การควบคุมอารมณ์จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก ควบคุมอารมณ์ได้ย่อมส่งผลให้ควบคุมตนเอง รู้จักยับยั้งชั่งใจ และบังคับตนเองได้ ผิดคนให้เป็นคนเรียบร้อย อ่อนโยน ละมุนละม่อม มีกิริยามารยาทที่ดีงาม มีสัมมาคารวะ ผู้ที่มีความสุภาพ คือ ผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพและกาลเทศะ ไม่ก้าวร้าว รุนแรง วางอำนาจข่มผู้อื่นทั้งโดยวาจาและท่าทาง แต่ในเวลาเดียวกันยังคงมีความมั่นใจในตนเอง เป็นผู้มีมารยาท วางตนเหมาะสมตามวัฒนธรรมไทย การฝึกนิสัยให้มีกิริยาที่สงบสันติเพื่อประโยชน์ของตนเองและบุคคลรอบข้าง เมื่อควบคุมได้ย่อมทำให้การดำเนินชีวิตเกิดความสงบสุขในสังคม

U ในที่นี้คือ Universality ความเป็นสากล การมีความรู้กว้างขวาง การใจกว้าง การเป็นคนใจกว้างและเคารพทุกๆ คน ทุกๆ สิ่ง และวิถีของเอกภพ Universality บ่งบอกคุณธรรมด้านความเป็นสากล เป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ ธรรมชาติมีความสมดุลเสมอ Universality บ่งบอกให้เคารพในธรรมชาติ เห็นคุณค่าของธรรมชาติ จะทำให้ลดปัญหาได้แล้วจะทำให้ก่อเกิดการจัดการสิ่งต่างๆ ให้เป็นระเบียบ เกิดความยุติธรรม มีเหตุผล เคารพธรรมชาติ เคารพต่อเพื่อนมนุษย์ และเคารพต่ออิสรภาพของปัจเจกชน ผู้ที่เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อตน ทั้งในฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นต่อการรวมพลัง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้การงานสำเร็จลุล่วง แก้ปัญหาและขัดความขัดแย้งได้ เป็นผู้มีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ พร้อมทั้งปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติ

E ในที่นี้คือ Endurance ความอดทน ความทนทาน ความยั่งยืน ความคงทน และขันติ Endurance บ่งบอกคุณธรรมในความอดทนในการทำงาน จะทำให้ไม่เกียจคร้าน ไม่เฉื่อยชา อดทนทำงาน มีความตั้งใจ เพียรพยายามทำหน้าที่การงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ อดทนไม่ท้อถอยเมื่อพบอุปสรรค ความขยันต้องควบคู่กับการใช้ปัญญา แก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ผลงานที่ออกมาก็เป็นผลงานที่มีคุณค่า มีคุณภาพ การมี Endurance สิ่งนี้จะช่วยสร้างความอดกลั้นและอดทนต่อสิ่งร้ายแรงความละโมภโลภมาก ความระงับใจในความต้องการสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ที่แท้จริงต่อชีวิต

VIRTUE ส่งเสริมสร้างคุณธรรมในตัวเอง เมื่อผู้ใดมีคุณธรรมย่อมทำให้จิตใจมีคุณภาพทางด้านความดีงาม ความถูกต้อง ทำให้เป็นผู้ที่ไม่สร้างความทุกข์ให้ตนเองและผู้อื่น และเป็นผู้ที่ไม่เกียจคร้าน ไม่ย่อหย่อนในหน้าที่การงาน ใช้เงินไม่เกินรายได้รู้จักเก็บรู้จักใช้ รู้คุณโทษของการใช้จ่าย การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างถูกต้องพอเหมาะพอควร ทำให้การคอร์รัปชันไม่เกิดขึ้น การมีคุณธรรมดังกล่าวจะส่งผลทำให้เป็นผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในสายกลาง (มรรคมืดมิดแปด) โดยอัตโนมัติ ทางสายกลางหรืออริยมรรคมืดมิดแปดที่เกิดขึ้นนั้นมี 8 ข้อ ดังนี้

1. สัมมาทิฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบ หมายถึง เห็นถูกตามความเป็นจริงด้วยปัญญา เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เข้าใจในอริยสัจ 4 สัมมาทิฐิต้องมีปัจจัยส่งเสริม 2 อย่าง คือ

1) ปัจจัยภายนอก ปรโตโฆสะที่ดี เสียงที่ชักนำจากกัลยาณมิตร
2) ปัจจัยภายใน คือโยนิโสมนสิการ การฉลาดคิด คิดเป็น คิดถูกวิธี รู้จักพิจารณา และการที่เกิดความรู้สามารถแยกดีชั่ว คือ สัมมาทิฐิ

2. สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ หมายถึง การใช้สมองความคิดพิจารณาแต่ในทางกุศลหรือความดีงาม คือคิดหาทางออกไปจากทุกข์ตามกฎแห่งเหตุผล ที่เห็นชอบมาแล้วข้อสัมมาทิฐินั้นเอง

3. สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ การพูดจาถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเอง และผู้อื่น ได้แก่การเว้นจากวจีทุจริต 4 คือไม่ประพฤตชั่วทางวาจา อันได้แก่

- 1) ไม่พูดเท็จ
- 2) ไม่พูดส่อเสียด ยุยงให้เขาแตกร้างกัน
- 3) ไม่พูดคำหยาบคาย
- 4) ไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ

4. สัมมากัมมันตะ คือ ทำการงานชอบโดยประกอบการทำงานที่ไม่ผิดประเพณี ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม คือการเว้นจากกายทุจริต 3 อย่าง ที่ไม่เกี่ยวกับการงาน อาชีพ การกระทำถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเอง และผู้อื่น ได้แก่

- 1) การเบียดเบียนฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
- 2) การลักขโมย และฉ้อฉลคดโกง แกล้งทำลายผู้อื่น
- 3) การประพฤติดีกในกาม

5. สัมมาอาชีวะ คือ คือการเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด มีความเพียรระวังไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม การดำรงชีพถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น

6. สัมมาวายามะ คือ ความอดุสสาหะ พยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรม

7. สัมมาสติ คือ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิตเลือนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ และการระลึกละสังขารคือการระลึกในกาย เวทนา จิต และธรรม

8. สัมมาสมาธิ คือ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัดจากกิเลสนิวรณ์อยู่เป็นปกติ สมาธิเป็นของจำเป็นในกิจการทุกอย่าง

คุณธรรมที่ได้จาก VIRTUE เป็นคุณธรรมที่มีในพระพุทธศาสนาทั้งหมดเมื่อมีคุณธรรม VIRTUE เกิดขึ้นจึงเป็นเหตุให้ดำเนินชีวิตไปในทางสายกลาง คือเส้นทางอริยมรรคมีองค์ 8 การฝึกปฏิบัติถูกต้องทำให้มีทักษะในการดำรงชีวิตประจำวันด้วยความระมัดระวัง เป็นการเรียนรู้ตนเอง จะสำรวมกายใจไม่ประมาท มีความตั้งใจมั่น รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและทำให้เกิดปัญญาแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความเจริญก้าวหน้า ลด ทำลายความเห็นแก่ตัว เกิดความสัมพันธ์ที่ดีและพบเส้นทางแห่งการแสวงหาความสุขสิ่งเหล่านี้เป็นปัญญาที่มนุษย์ควรมี การเรียนรู้คุณธรรมอาจจะยากตอนแรกๆ แต่มันจะง่ายขึ้นถ้าได้รับการฝึกฝนจนเป็นนิสัย

6. บทสรุป

คนไทยเริ่มตระหนักถึงปัญหาคอร์รัปชันกันบ้างแล้ว แต่ก็แก้ปัญหานี้ได้ยากเพราะมีประชาชนส่วนหนึ่งยอมรับและเห็นว่าเป็นเรื่องปกติ ปัญหานี้จึงเป็นวิกฤติที่รอการแก้ไขอย่างจริงจัง ในทางพุทธศาสนามองเห็นปัญหานี้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดจากการขาดคุณธรรม การมีคุณธรรมจะช่วยแก้ปัญหานี้ได้เป็นอย่างดี รูปแบบของชีวิตสังคมใหม่ที่ควรเป็น ได้แก่ การกระทำระหว่างกันทางสังคม กลุ่ม องค์กร และสถาบันรวมถึงสังคมต่างๆ ต้องสร้างจิตวิญญาณใหม่ในรูปธรรมร่วมกันสร้างคุณธรรมเป็นการแก้จากภายในมาสู่ภายนอก แก้ปัญหาคอร์รัปชันจะต้องปลูกฝังคุณธรรม เป็นขบวนการพุทธปัญญาเพื่อเป็นยุคแห่งความรู้แจ้งโรจน์ทางการดำเนินชีวิตและทางปัญญา การสร้างคุณธรรมด้วยการเข้าถึง VIRTUE เป็นการหยั่งลงเข้าสู่หลักของ valuable คุณค่าของความดีงาม ความสำคัญ และมีประโยชน์มากของคุณธรรมเมื่อได้ปฏิบัติ integrity ความมีศีลธรรมจรรยา ความซื่อสัตย์สุจริต Reverence เคารพนับถือพ่อแม่ คนชรา ครูบาอาจารย์ และผู้มีพระคุณต่อเรา พร้อมทั้งเคารพต่อโลก ต่อทรัพยากรของโลก Temperance การควบคุมอารมณ์ ควบคุมตนเอง การยับยั้งชั่งใจ Universality ความเป็นสากล การมีความรู้กว้างขวาง การเป็นคนใจกว้างและเคารพทุกๆ คน ทุกๆ สิ่ง และวิถีของเอกภพ และ Endurance ความอดทน ความยั่งยืน ความคงทน และขันติ ซึ่งถ้า กระทำจากปัจเจกบุคคลสร้างรากฐานจิตใจ หลักการหล่อหลอมให้จิตใจของสมาชิกในสังคมเริ่มตั้งแต่เยาว์วัย จากสถาบันครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูที่ถูกต้อง สถาบันการศึกษาครูบาอาจารย์ต้องสนใจทั้งด้านเนื้อหาการเรียน การสนใจ ความประพฤติ และสถาบันทางสังคมผู้ที่ร่วมกิจกรรมด้วยกันก็ต้องใส่ใจต่อกันเป็นกัลยามิตรที่ดีต่อกัน ดังนั้นการสร้างคุณธรรมให้กับจิตใจส่งผลให้ดำเนินชีวิตตามหลักการ VIRTUE จึงเป็นการแก้วิกฤตสังคมไทยได้ดีที่สุด

บรรณานุกรม

- ซัม สราวพัทธ์. (2559). **พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ย้อนรอย.
- ประเวศ วะสี. (2557). **พลังขับเคลื่อนการจัดการตนเองบนแผ่นดินไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- ดี.จี.ฮอลล์ เขียน วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยาและคณะ แปล. **ประวัติศาสตร์ตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2557.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด.
- ธีรพงษ์ มหาวิโร และฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์เดอะบุ๊คส์. (2555). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เดอะบุ๊คส์,
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- สุวรรณ เพชรนิล. (2553). **พระพุทธศาสนานำร่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี**. กรุงเทพฯ : บริษัท ทรงสิทธิ์วรรณ จำกัด.
- สุพัตรา สุภาพ. (2545). **ปัญหาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- อนุช อาภาภิรม และคณะ. (2544). **โคมมือลาโลกาภิวัดน์**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจิตรศิลป์/ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- [https://th.wikipedia.org/wiki/](https://th.wikipedia.org/wiki/.). **คุณธรรมหลัก**. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- <https://www.im2market.com>. **คำศัพท์น่ารู้**. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- <https://www.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/download/76795/61700/>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561.
- <https://www.gotoknow.org>. **ปัญหาการคอร์รัปชัน**. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2561.